

Posudek na habilitační práci

Habilitační kniha: **Michal Téra: *Kyjevská Rus. Dějiny, kultura, společnost.***
 Červený Kostelec: Pavel Mervart, ediční řada *Russia altera* (34), 2019, 721s.

Kandidát habilitačního řízení pro **obor slavistika**, odborný asistent na Katedře literární kultury a slavistiky Filozofické fakulty Univerzity Pardubice **Mgr. Michal Téra, Ph.D.** (*1976) vystudoval na FF UK obor *historie* (ale už během pregraduálního studia se věnoval také ruské filologii jazykovědné i literárněvědné), doktorský stupeň pak získal na oboru *slovanské literatury* (2007) obhájením disertace *Perun. Historie a typologie slovanského hromovládce*, kterou posléze poněkud přepracovanou vydal knižně (*Perun – bůh hromovládce*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2009; ²2017). M. Téra je také jedním z pěti autorů nových *Dějin Ruska* (Praha: Lidové noviny, 2017; v ediční řadě *Dějiny států*), nově přeložil a bohatě komentoval tzv. Nestorův letopis (*Vyprávění o minulých letech aneb Nestorův letopis ruský*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2014; ediční řada *Pro Oriente*), vydal (ve svém překladu) výbor středověkých ruských památek (*Svatí a hříšníci: Staroruská literatura 11.–12. století*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2015; ediční řada *Pro Oriente*), přeložil objemnou monografii významného ruského byzantologa a slavisty Sergeje Arkadjeviče Ivanova *Byzantské misie aneb Je možné udělat z „barbara“ křesťana?* (Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2012; ediční řada *Pro Oriente*). Vedle toho má ve své bibliografii množství dalších odborných textů – článků, recenzí a překladů (z ruštiny a polštiny). Načrtnutá kandidátova publikační (resp. badatelská, překladatelská a ediční) činnost a tematická koncentrace vyústila do nedávno publikované (2019) monografie ***Kyjevská Rus. Dějiny, kultura, společnost***, s níž nyní kol. Téra přichází k habilitačnímu řízení.

Hned na úvod je třeba podtrhnout, že předkládaná kniha svým značným rozsahem (přes sedm set stran) daleko předstihuje příslušnou část Macůrkových velkých třídílných *Dějin východních Slovanů* (1947) i monografii Borise Dmitrijeviče Grekova *Kyjevská Rus* přeloženou z ruštiny (česky 1953; originál 1944). Térová práce je ostatně po dlouhých sedmi desetiletích (po zmíněných knihách J. Macůrka a B. D. Grekova) vůbec první česky psanou původní velkou syntézou na široké téma politických, sociálních a kulturních dějin staré Rusi.

Struktura knihy je logická a účelná, rozvržení látky do tematických oddílů (kapitol) a jejich zpracování vyzrazuje promyšlenost a smysl pro uměřenost (např. rozsah každé ze čtrnácti

hlavních kapitol v průměru výrazně nevybočuje z rozsahu od 35 do 50 stran).

V nepříliš dlouhém **úvodu** (11–14) M. Téra vysvětluje svůj autorský záměr a cíle a knihu čtenářům stručně představuje, mj. sděluje, že jejím hlavním *cílem i ambicí je poskytnout českému prostředí základní přehled o politickém vývoji, společenské struktuře a kulturním životě Kyjevské Rusi s využitím co nejširšího spektra pramenů a současné odborné literatury. Jedná se tedy o jistý druh syntézy, který má umožnit českému, historicky poučenějšímu publiku představit tento fenomen raně středověkých evropských dějin a pomoci lépe pochopit nejstarší dějiny východních Slovanů.*

Následuje **jádrová část knihy**, obsahující **čtrnáct rozsáhlých kapitol**, které jsou pojaty jako relativně autonomní podrobné studie, ovšem vnitřně provázané, takže dohromady pokrývají celé vymezené téma, tj. před-historii a širší dějinné pozadí (kap. 1.–4.), vlastní dějiny (kap. 5.–11.) a zásadní aspekty sociální a kulturní (kap. 12.–14.) staré Rusi. Samy nadpisy kapitol s podtituly velmi dobře vystihují obsah: 1. „*Gomer a všechny jeho voje*“. *Východní Evropa ve starověku* (s. 17–50); 2. „*Vyšel narod lživý*“. *Teorie o slovanské etnogenezi a rozsídlení Slovanů* (s. 51–84); 3. *Od Volhy k Dunaji. Turkické národy ve východní Evropě na počátku středověku* (s. 85–124); 4. „*Od Varjagů k Řekům*“. *Skandinávští Germáni ve východní Evropě* (s. 125–166); 5. „*Odkud jest pošla ruská země*“. *Vznik staroruské státnosti v 10. století* (s. 167–212); 6. „*Rusům je pití rozkoš*“. *Formování staroruského státu a christianizace za vlády Vladimíra I.* (s. 213–246); 7. *Bratři a bratrovrazi. Konsolidace staroruského státu za Jaroslava Moudrého* (s. 247–286); 8. *Bratři a bratrancei. Rurikovci v druhé polovině 11. a v první polovině 12. století* (s. 287–332); 9. „*Království v sobě rozdělené*“. *Dezintegrace Kyjevské Rusi v druhé polovině 12. a v první třetině 13. století* (s. 333–380); 10. *Rus a step. Turkičtí kočovníci ve východní Evropě a kyjevský stát* (s. 381–418); 11. „*A byl nárek, vzdychání a smutek*“. *Mongolský vpád a jeho důsledky* (s. 419–484); 12. „*U Slovanů vládnou přísné pořádky*“. *Společenská struktura Kyjevské Rusi* (485–540); 13. *Dělníci poslední hodiny. Církevní organizace a křesťanství na Kyjevské Rusi* (s. 541–594); 14. *Pergamen a bříza. Písemná, knižní a literární kultura Kyjevské Rusi* (s. 595–630). V deváté kapitole pojednávající o postupné dezintegraci Rusi pak jsou vyděleny subkapitoly věnované vývoji v jednotlivých regionech, resp. správních/státních útvarech (*Polock, Smolensk, Perejaslav, Černigov a Rjazaň, Vladimir, Halič a Volyň, Novgorod, Kyjev*), podobně v desáté kapitole o turkických kočovnických vlnách nacházíme subkapitoly, jež se podrobněji zaměřují na jednotlivá etnika (*Pečeněhové, Oghuzové – Turci, Polovci*). Text jádrové části je průběžně prokládán asi stovkou obrázků – mapek a ilustrujících fotografií (většinou rozličných artefaktů včetně rukopisů a iluminací, archeologických předmětů nebo architektury),

získaných z rozličných zdrojů a od různých institucí (srov. *seznam vyobrazení*, s. 683–689), v některých případech vytvořených či přepracovaných našim autorem přímo pro knihu (hlavně názorné mapky a tabulky).

Kratší poslední oddíl, resp. **závěr** je nadepsán *Místo závěru. Komu patří Kyjevská Rus?* (s. 631–639). Autor v něm kromě některých podstatných shrnutí a závěrů rozebírá otázku vyslovenou v podtitulu (přičemž poctivě probírá různé aspekty tohoto starého „ideového sporu“, který se specificky vyostřil v nejnovější době v souvislosti s politickými ději ve východoslovanské oblasti). M. Téra se přiklání k odpovědi *nikomu a všem* s tím, že z pozdějších tří velkých východoslovanských národů žádný *nemůže tvrdit, že je jediným a pravým nositelem dědictví Kyjevské Rusi* (přestože hmatatelnější kontinuitu se starým Kyjevem v řadě hledisk pochopitelně a obhajitelně přiznává ruskému severovýchodu, resp. Moskeské Rusi).

Po **resumé** v angličtině (641–642) a ruštině (643–644) následuje **bibliografie** (*Prameny a literatura*, s. 645–681), která je je úctyhodná: zahrnuje asi 90 položek *pramenných* a zhruba 700 položek *odborné sekundární literatury* (z jazyků převažuje ruština a polština – záslužné je už to, že čeští badatelé takto získávají veliký bibliografický soubor odborných položek „východní“ provenience; nechybějí samozřejmě velké jazyky západní, a můžeme narazit mj. i na studii v lužické srbštině; chtěli-li bychom být hnidopišští a hledali-li bychom nějakého zajímavého, a přece „chybějícího“ autora, snad by to mohl být nedávno zesnulý rusko-francouzský badatel Vladimír Vodoff). Náročná bibliografie je redigována pečlivě, ale nedopatřením tu našemu autorovi „vypadla“ jedna jeho vlastní kniha (*Vyprávění o minulých letech aneb Nestorův letopis ruský* 2014), ač na ni v textu odkazuje – předpokládám, že bude doplněna v případě dotisku nebo druhého vydání.

Poslední tři desítky stran knihy zaujímají tři podrobné **rejstříky**, jež jsou při takto velickém objemu svazku pro čtenáře nepostradatelné: *rejstřík osobních jmen* (691–704), *rejstřík jmen autorů, překladatelů a editorů* (705–711), *rejstřík etnických a zeměpisných názvů* (712–721).

Několik dalších poznámek k **obsahu a způsobu zpracování**. Kolega Michal Téra k práci na svém díle přistoupil ve chvíli, kdy už byl s tématem dopodrobna a důvěrně obeznámen a obsahově i metodologicky velmi dobře připraven, mj. díky své vědecké práci předchozích let, včetně překladatelské a interpretační práce s prameny (srov. některé důležité knižní tituly zmíněné v úvodu tohoto posudku). Tomu, kdo se svazkem přečte, je jasné, že autor své cíle formuloval až příliš skromně (viz výše citace z *úvodu* knihy, kde je řeč o *základním*

přehledu): čtenář má před sebou sedmisetstránkovou monografii, naplněnou obrovským množstvím soustavně uspořádaných a fundovaně interpretovaných informací (z oblastí řady disciplín: obecných, politických, sociálních, kulturních a církevních dějin, archeologie, jazykovědy, literární vědy, teologie), podrobných, ale srozumitelných výkladů, minuciózních postřehů, zajímavých exkursů. Kapitoly jsou (a to bych rád podtrhl) průběžně doprovázeny hojnými citacemi z pramenných textů (zpravidla se pod čarou uvádí i znění v jazycích originálu – v církevní slovanštině, staroruštině, latině, staré severštině...). Autor při výkladu neustále sleduje širší pozadí, hledá a předkládá vazby a paralely v okolních kulturách, takže obraz staré Rusi je kreslen plasticky, přirozeně zasazen do bližších i vzdálenějších kontextů. Tematická šíře je značná, takže je samozřejmé, že v některých pasážích se autor musí více opírat o sekundární literaturu než přímo o vlastní výzkum (patrně hlavně v „pomocných“ úvodních kapitolách). Zdá se mi ovšem sympatické (a platí to zvláště v dnešní době, kdy se mnohdy volí spíš cesta složení díla z částí vytvořených kolektivem dílčích specialistů), že se vůbec *jednotlivec* rozhodl vytvořit takovouto syntézu – mj. lze díky tomu i v tak rozsáhlé knize rozeznat jednotící rámce a vodící červenou nit tvarovou i autorsky interpretační.

Stylistická stránka Térový práce je na velmi dobré úrovni, o knize lze říci, že se zkrátka „dobře čte“. Ze svěžích formulací a spádu textu (který není ani přeplněný, ani informačně „řidký“) lze myslím usuzovat i na pedagogické kvality autora.

Zde bych připojil ještě pár slov na okraj jedné „dekorativní“ věci, jež mne při prvním čtení překvapila: každá z jádrových kapitol je totiž na způsob motta uvozena citací z humorných „vikinských příběhů“ švédského beletristy Runera Jonssona (1916–2006). Snad by kontrast mezi nepochybně seriózním odborným textem tlusté monografie a zábavným diskursem těchto mott mohl někoho „pohoršit“ – myslím ale, že (nejen my, kteří jsme kdysi příběhy chytrého malého vikinga Vika se smíchem hltali) bychom měli našemu autorovi tuto libůstku tolerovat a chápat ji jako celkem roztomilou „pedagogickou“ hříčku a malé rozptýlení pro čtenáře.

Redakční práce na knize byla nepochybně nelehká a konstatuji, že (s ohledem na mnohé nároky a úskalí textu) se dá považovat v zásadě za velmi uspokojivou. Jazyková a redakční pochybení jsou vzácná, např.:

- na s. 8: v *obsahu* je ruskému *резюме* přiřazena stránka 642 – správně má být 643;
- na s. 478: *Ve svém tlaku na řádové a švédské državy ve východním Pobaltí se Alexandr spojil i litevským Mindaugem* – chybí předložka *s*; skloňovat raději *Mindaugasem*;
- na s. 27: nedůslednost v přepisu řecké délky: *před Hérododem... v Homérovi a Hesiodovi* –

má být *Hésiodovi*; v řecké abecedě vypadlý přízvuk: *ve své Periégésis (Περιήγησις)* – má být *Περιήγησις*;

- na s. 16: v mapce nacházíme „byzantinizující“ podoby v prepise řeckých názvů (*Kalos Limin, Odissos*), asi jde o autorovo přehlédnutí, resp. relikty z dřívější fáze práce na knize; doporučoval bych všude (bez ohledu na to, k jakému období se dotyčná mapka vztahuje) zcela jednotně užívat prepisy v „tradiční starořecké“ (= erasmovské) podobě (tj. *Kalos Limén, Odéssos*).

Také bych se přimlouval, aby delší církevněslovanské a staroruské ukázky pod čarou byly v případném dotisku či druhém vydání vysázeny už ne v prepise do latinky, nýbrž cyrilicí (a to „starými typy“, jak se to pěkně podařilo např. v publikaci Valentina. L. Janina /v překladu Jitky Komendové/ *Středověký Novgorod v nápisech na březové kůře* 2007, vydané u téhož nakladatele jako *Térova Kyjevská Rus*).

Závěrem rád konstatuji, že kniha dr. Michala Téry bez pochyb splňuje potřebné nároky pro habilitační řízení a nevidím překážku pro její úspěšnou obhajobu. Práci samozřejmě doporučuji.

Pro moment obhajoby bych si dovilil položit kandidátovi habilitace jednu **otázku**, která stojí poněkud mimo hlavní rámec předkládané monografie, ale s tématem knihy přece jen souvisí. V návaznosti na tázání vyslovené v závěru knihy – *komu patří Kyjevská Rus?* – bych rád, kdyby kol. Michal Téra nastínil, zda se dá zaznamenat a jak případně vypadá vztahování k tradici Kyjevské Rusi u novodobých „Rusínů“, tj. u menších východoslovanských skupin, jež (na rozdíl od Rusů, Ukrajinců a Bělorusů) nikdy nevytvořily samostatné stabilní státní útvary a jejichž etnická identita je stále v (arcit' dost čilém) procesu vymezení.

V Praze 11. května 2021

doc. PhDr. Josef Bartoň, Th.D.

Katedra biblických věd a starých jazyků

Katolická teologická fakulta Univerzity Karlovy

